

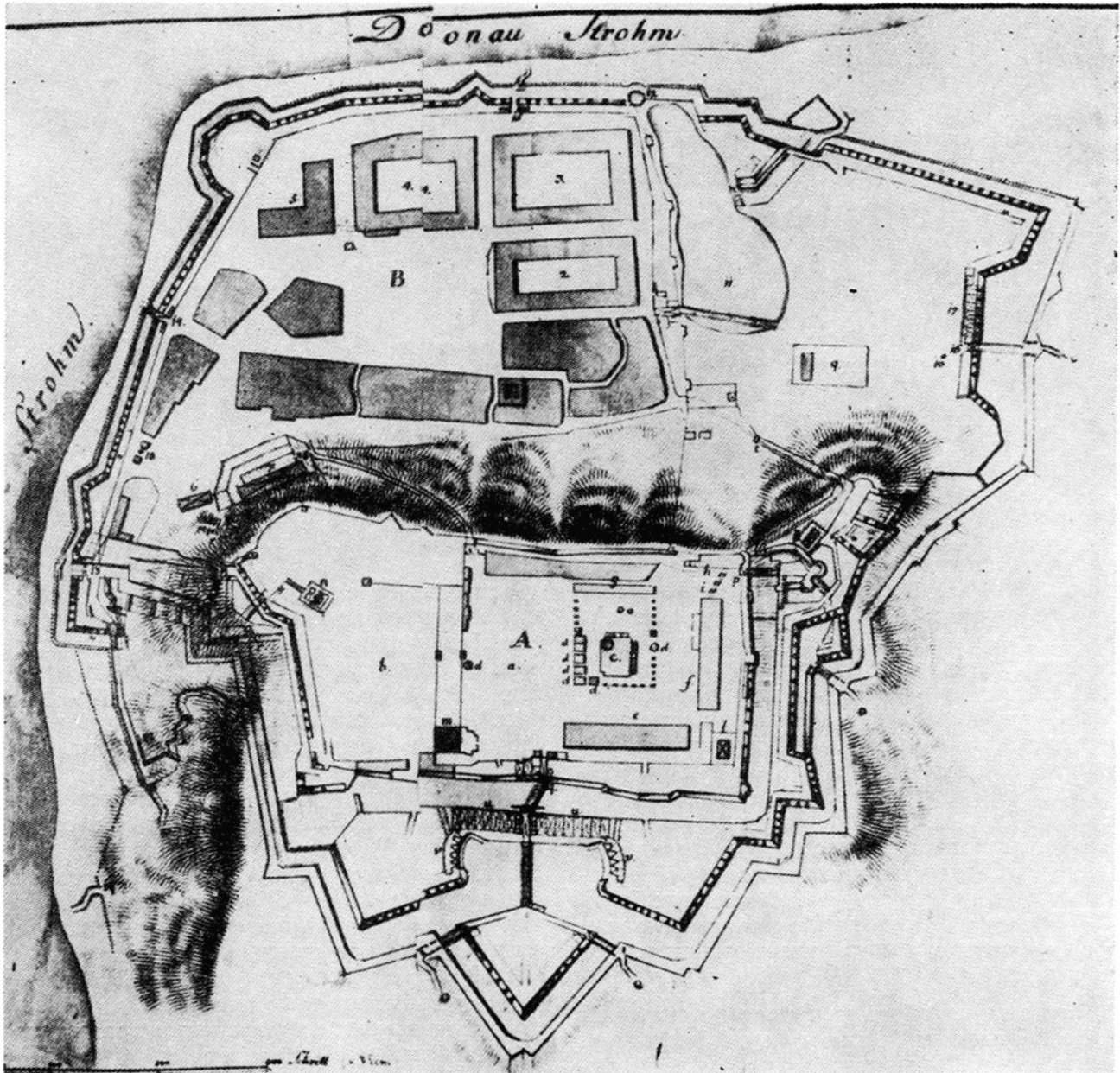
ДЕВОЈАЧКО ТУРБЕ

У Београдском граду, око велике Мехмедове џамије у Горњем граду, као и на другим деловима тврђаве, постојали су некада многобројни примерци турске надгробне архитектуре (сл. 1). Данас је од свих ових гробова очувано само турбе Дамад Али-паше са почетка XVIII века у Горњем граду. До пре неколико година, тачније све до 1961. године, на уласку у југоисточни ров пред Горњим градом са десне стране Стамбол-капије, прислоњено уз куртину са казаматима, налазило се и Девојачко турбе (сл. 2). За ово турбе везана је легенда да је у њему била сахрањена млада ћерка неког београдског паше. Временом, ова легенда је добила и другу варијанту, по којој је сахрањена девојка у турбету била хришћанка. До наших дана турбе се очувало као оронута зграда, коришћена углавном као складиште.

У време када се уређивао југоисточни ров за експонате Војног музеја и постављао мост испред Сахат-капије, поставило се питање даљег опстанка Девојачког турбета, пошто је оно било прислоњено уз куртину са казаматима и практично ометало првобитну комуникацију из рова на куртину (сл. 3). За поступак валоризације овог споменика у Београдском граду, прикупила сам 1961. године постојеће податке из литературе и са планова Београдске тврђаве.

Девојачко турбе није могло бити подигнуто у рову пре 1740. године, јер је прислоњено уз куртину са казаматима изграђено у време аустријске реконструкције Београдске тврђаве, изведене у периоду од 1723. до 1736. године. Турци су повратили Београдску тврђаву миром склопљеним у Београду 1739. године, али су у њу ушли тек 1740. године. Ни у један од многих аустријских планова Београдске тврђаве из

XVIII века није унета основа овога турбета, а турбе се не помиње ни у путописима овога времена. Не спомињу га ни путописци са почетка XIX века. Јоаким Вујић,¹ који пролази кроз Београд око 1826. године и даје кратак опис Београдске тврђаве у својим *Путешествијама по Србији*, углавном истиче јадно стање у коме се тврђава налази. Три године после Јоакима Вујића кроз Београдску тврђаву пролази Пирх.² Он се у својим опажањима о Београдској тврђави задржава на опису бедема са казаматима,³ али ни он не помиње постојање Девојачког турбета. Десет година после Пирха кроз Београд пролази Стјепан Марјановић⁴ и први у својим забелешкама помиње Девојачко турбе и даје његов опширан опис. Он се заправо диви турским гробовима у Горњем граду⁵ и у наставку пише следеће: „На исти начин видети је такођер и једну гробницу тако при уласку у Горњи град, код других цариградских вратах, на десно. И овај гроб састоји се од једне красне кућице. У тој кућици на неком узвишенијем месту постављен је један лес зеленом чохом и жутом везиљци обложен, на челу главе стоји једна свечница (лампа) која се ноћу запали и на заноску једна варху једног великог свећњака постављена дебела воштана свећа. У лесу лежи, како се говори пре много годинах, у најлепшој доби и цвату младости своје преминувша, бившега једнога паше, заповедника београдскога (но није знати кога) неудата кћи.“ У фусноти број 13 свога рукописа Стјепан Марјановић бележи још и ово: „У тој кућици био сам ја 23 липња 1841 године унутра где сам једнога турског војника на асури седећег и књигу отворену у руци држећег нашао а другога стражу чувати видео. Ја сам већ више пута и пре и после тога у Београду бивао а никада нијесам ту ку-

План Београдске тврђаве из 1789. г. Сл. 1.

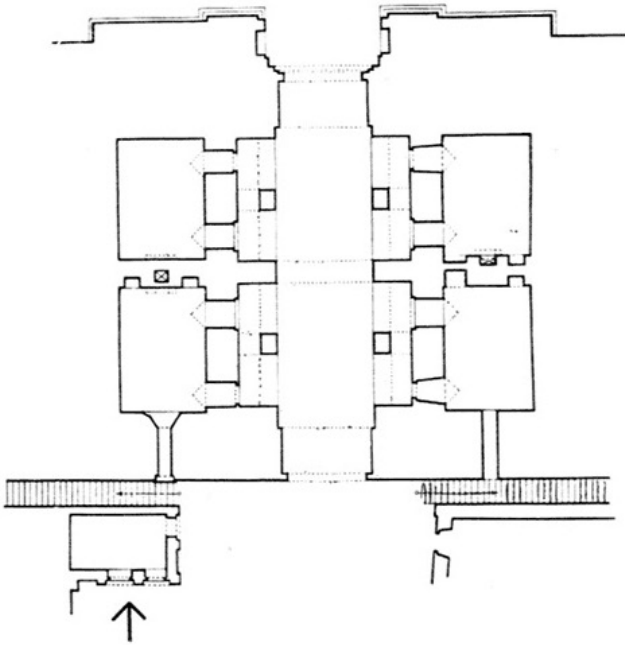
Plan de la forteresse de Belgrade datant de 1789. Fig. 1.

ћицу отворену видео. Зашто је то онда било не знам.⁶

Једини који такође бележи постојање турбета на овоме месту је Каниц, који пролази кроз Београд 1860. године. Набрајајући у својој књизи⁷ шта све може интересантно да се види у Београду у Горњем граду, он каже да даље, поред Стамбол-капије једноставно турбе уоквирава велим цвећем украшен ковчег пашине ћерке, која је поштована као чудотворна светица. У истој овој књизи, нешто касније, када говори о развоју Београда у периоду

од 1867. до 1903. године и о променама које су настале на Београдској тврђави, Каниц бележи да Турбе, које се налази изнад чудотворних моштију муслиманске девојке служи као војничка амбуланта.⁸

У низу чланака у Београдским општинским новинама Мехмед Делић⁹ је објавио турске споменике у Београду. Међу последњима је набројао и Девојачко турбе, и то тек када је видео два публикована турска плана¹⁰ која су објавили Г. Елезовић и П. Поповић. Један од ових планова, тзв. план „А“ (сл. 4), датан је негде у време око

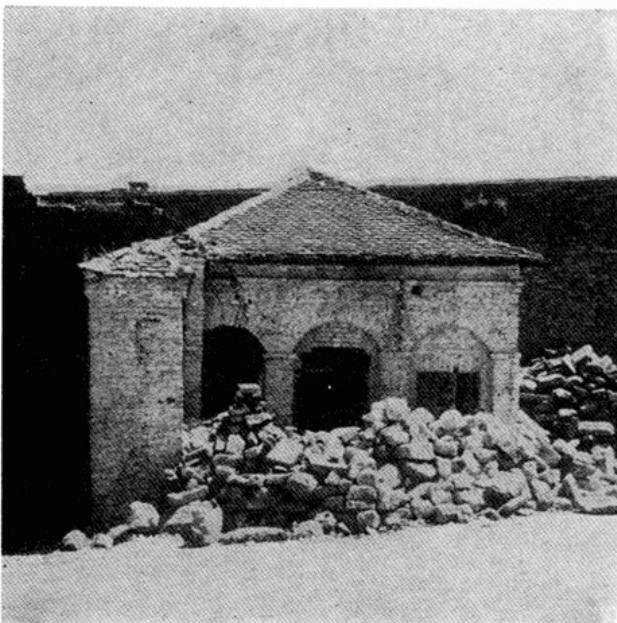
Основа Стамбол капије са Девојачким турбетом. Сл. 2.

Plan de la Porte d'Istamboul avec le Tombeau de la Jeune fille. Fig. 2.

1860. г.¹¹ На овоме плану, на месту где се налазило Девојачко турбе уцртана је основа некакве грађевине, али без ознаке у легенди. Други план, „Б“, датован од прилике у исто време, исто тако има основу зграде на месту турбета,¹² означену у ле-

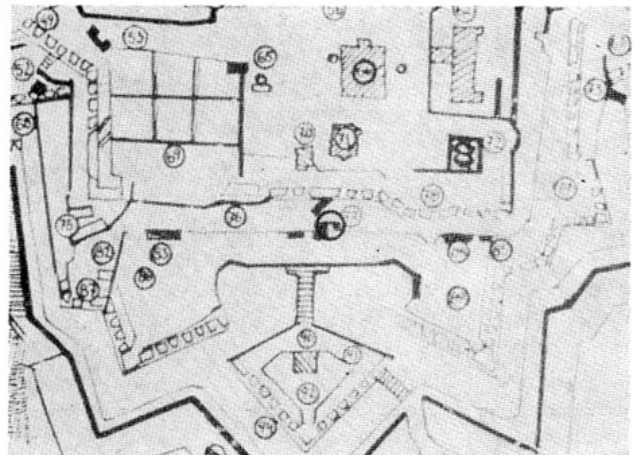
Девојачко турбе из 1961 г. Сл. 3.

Le Tombeau de la jeune fille de 1961. Fig. 3.

генди као „степенице и турбе“, а на плану означену бројем 178 (сл. 5). У своме приказу Девојачког турбета М. Делић је забележио још и сећање Дервиша Ахмеда Фејзулаховића, тадашњег мујезина београдске цамије и некадашњег турског тобције, који је запамтио да је у Девојачком турбету постојала кубура која је означавал гроб и да је на њему горело кандило.¹³

Сећање старог мујезина, некадашњег тобције, поклапа се временски са записима Стјепана Марјановића и Феликса Каница. Дервиш Ахмед Фејзулаховић није могао бити тобција турски у Тврђави после 1867. године, када су је Турци дефинитивно напустили, а одмах после те године имамо податак Каницов о промени намене турбета. А то значи да је у времену од 1841. па до 1867. године у овој згради постојала кубура — ковчег, сандук — и да је у њој горела свећа или кандило.

План Београдске тврђаве из око 1860 г. (Државни архив СРС). Сл. 4.

Plan de la forteresse de Belgrade vers 1860 (Archives de Serbie). Fig. 4.

Као што је горе изложено, судећи по вестима из путописа и на основу планова средине и друге половине XIX века, Девојачко турбе се сигурно може датирати у прву половину XIX века, или прецизније у крај прве половине XIX века. Ово се може потврдити и архитектонском анализом зграде. Турбе је имало правоугаону основу. На једном снимку његове основе из 1915. године (сл. 2) улаз у зграду је уцртан на западној страни, а на северном зиду су два прозорска отвора; источни зид није завршен. Пре рушења зграде обијен је малтер са зидова, па су се исказала зидна платна са свим преправкама које је зграда претр-

пела. На северном, јужном и западном зиду појавиле су се зазидане аркаде, и то на северном и јужном зиду по три лука и на западном два. Изнад лукова аркада ишао је профилисан венац, а изнад венца био је кров на четири воде. Оваква отворена зграда могла је служити као гробница, а исти овај тип грађевине употребљавао се и за стражаре.

Каснија промена намене зграде, вероватно већ она коју бележи Каниц, захтевала је да се зазидају аркаде, од којих су две на северном зиду преправљене у прозорске отворе, а једна је на западном зиду остављена за улаз. Вероватно је том приликом преправљен и источни зид, који делимично и сече један од лукова аркада на северном зиду (сл. 6). Једном новом преградњом измештен је и улаз са западног на источни зид. У ком моменту је промењен кровни покривач, више се не може утврдити.

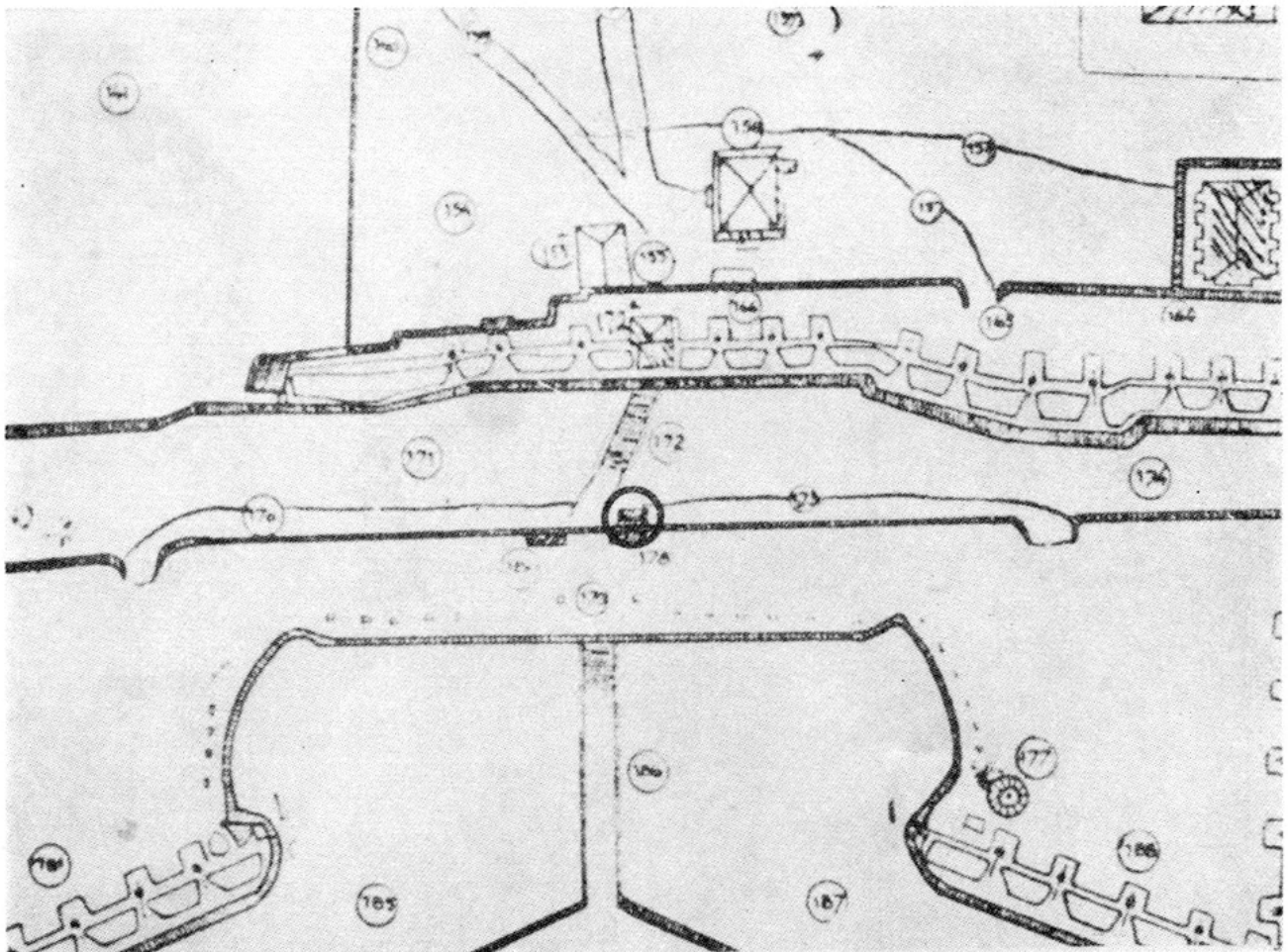
Остаје отворено питање да ли је зграда првобитно била намењена за турбе, или је тек касније послужила као гробница. На наведеном плану (сл. 1), поред округлих основа појављују се и правоугаоне. Осим архитектуре, и место на коме је Девојачко турбе било постављено указивало би на другачију првобитну намену, можда стражару. Још један податак који не иде уз гроб муслиманске девојке је податак Стјепана Марјановића о присуству војника у турбету.

После одлуке да се зграда Девојачког турбета уклони из рова,¹⁴ пре спуштања нивоа рова, направљена је контролна сонда. (сл. 7). Констатовано је да је зграда подигнута директно на насипу који је настао запуштањем рова. Испод зграде нису нађени никакви елементи који би указивали на остатке гроба, гробнице или кубуре.

Из свега горе изложеног може се закључити да је у једном моменту пред крај прве половине XIX века у југоисточном

План Београдске тврђаве из око 1860. г. Сл. 5.

Plan de la forteresse de Belgrade vers 1860. Fig. 5.

Девојачко турбе, изглед из рова. Сл. 6.

Le tombeau de la jeune fille, vu de la tranchée. Fig. 6.

Девојачко турбе, сонда са плитким темељима зграде. Сл. 7.

Le tombeau de la jeune fille, sondage avec des fondements peu profonds. Fig. 7.

рову Горњег града била подигнута зграда која се у литератури и на плановима помиње као Девојачко турбе, али које је врло

брзо, после 1867. године било коришћено као кантина, амбуланта, стражара и складиште.

НАПОМЕНЕ

¹ Ј. Вујић, *Путешествије по Србији I*, Београд 1901, 29 и 30.

² Ото Дубислав племић Пирх, *Путовање по Србији у години 1829*, Београд 1899, 25.

³ Пирх, нав. дело, 25: „...у унутрашњости капије, која испод главног бедема води у варош, била су велика удубљења, као неке ћелије у којима је стража лежала, пушећи или спавајући. Оружје је лежало у нереду, горе или са стране, нигде стражара, нигде страже на бедемима“.

⁴ *Рукопис Стјепана Марјановића о Београду*, Даница Илирска 1842, г. VIII, бр. 44—46, 2.

⁵ На истом месту.

⁶ На истом месту.

⁷ F. Kanitz, *Das Königreich Serbien und das Serbenvolk I*, Leipzig 1904, 25.

⁸ F. Kanitz, нав. дело, 38.

⁹ М. Делић, *Турски споменици у Београду*, БОН 1937, бр. 4—5, 256.

¹⁰ Г. Елезовић и П. Поповић, *Два турска плана Београда*, БОН 1937, бр. 4—5, 64 и даље.

¹¹ Г. Елезовић и П. Поповић, нав. чланак, 64.

¹² Г. Елезовић и П. Поповић, нав. чланак, 68.

¹³ М. Делић, нав. чланак, 256.

У Комисији за валоризацију споменичких вредности Девојачког турбета били су арх. Ђурђе Бошковић, арх. Ива Здравковић, арх. Смиља Каначки и арх. Мила Вуловић. У току дискусије око споменичких вредности издвојила су се два мишљења, за и против рушења, па је чак постојао и један пројекат да се постави шедрван у турбету, али је на крају одлу-

чено да се зграда ипак уклони, јер је својом локацијом реметила изглед југоисточног фронта тврђаве и правилну комуникацију кроз ров, а сама није представљала такву архитектонску или стилску, па ни историјску вредност која би обавезивала на њено поштовање при коначном исказивању рова и његове функције на тврђави.

TOMBEAU DE LA JEUNE FILLE

G. Marjanović—Vujović

Dans la tranchée sud-est de la Ville haute de la forteresse de Belgrade jusqu'en 1961 une petite construction intitulée «Tombeau de la jeune fille turque» a été conservée avec sa légende sur la fille célibataire d'un des pachas de Belgrade enterrée là.

Lors de l'aménagement de la tranchée sud-est pour les expositions du Musée Militaire la question de la survivance du Tombeau de la Jeune fille s'est posée, puisqu'il a été accolé à la courtine des casemates et gênait pratiquement la communication originelle de la trachée à la courtine. Afin de juger de la valeur de ce monument j'ai recueillie à cette époque des données dans la documentation et selon des plans.

Le tombeau n'est mentionné dans les écrits que dans la première moitié du XIXe siècle. Stjepan Marjanović et Felix Xanitz le mentionnent comme tombeau de la jeune fille musulmane, fille d'un pacha de Belgrade inconnu, en le décrivant tel qu'il a été à l'époque de leur

passage par la forteresse de Belgrade. Ni avant ni après eux il n'est dit que cette construction ait servi en tant que construction sacrale, sauf le souvenir d'un cannonier turc disant que la construction était le tombeau, plutôt le mausolée, d'une jeune fille turque.

Les plans de la forteresse de Belgrade ne font apparaître le Tombeau de la jeune fille qu'en première moitié du XIXe siècle, donc le Tombeau de la Jeune fille pourrait être datée de la première moitié du XIXe s. ou plus précisément vers la fin de la première moitié du XIXe siècle. Il reste à savoir si cette construction a servi dès le début à cette fin. Selon son architecture on ne le dirait pas. L'architecture en serait plutôt celle d'un poste de garde. Après la remise de la forteresse en 1967 la coupole a d'abord été transformée en infirmerie et ensuite en cantine et entrepôt.

La construction a été démolie en 1961.